

MODERNÍ POEZIE DO ŠKOL

JIŘÍ ORTEN: OHNICE

Jiří Orten

Ohnice

Vedeš mne po lukách, ten šíp mne neporaní.

Vylétne do výše, do předalekých výšek,

kde plují obláčky. Oblé a plné strání

odkvetlých pampelišek.

Jsou Boží, všeho jsou, jsou jako země, ničí,

kde holá bída vlá z ubohých strnisek.

Čekají na vítr, na jeho dech, jenž fičí,

a sémě rozfouká jinam, než na písek.

Vedeš mne po lukách vypjatých doširoka.

Jsou jako cikánka, z hlíny a ze zlata.

Jsou jako zajíček, jsou pestrá jako brokát,

jak symfonie trav, hudba, ta devátá.

Jsou tvé, ach ano, tvé, ty mi je přece dáváš,

ty, již jsem putoval ze všeho nejvíce.

Hořím, jsem v plameni, uhas mne, rány zavaž,

za klásky zbytečná vadnoucí ohnice.

AUTOR, TEXT, INTERPRETACE

JIŘÍ ORTEN (1919, vlastním jménem Jiří Ohrenstein, za 2. sv. války byl nucen publikovat pod pseudonymy Karel Jílek či Jiří Jakub) byl především básníkem, ale též prozaikem a autorem pozoruhodných deníkových knih. Jeho vstup do literatury se nese ve spojení s tou částí mladé básnické generace, která se do literatury přihlásila společným vystoupením už v době 2. sv. války s názvem *Jarní almanach básnický 1940* (1940) (v almanachu vystoupili autoři jako Kamil Bednář, Ivan Blatný, Klement Bochořák, Josef Kohout-Hanuš Bonn, Josef Kainar, Oldřich Mikulášek). Na rozdíl od generací předchozích a na rozdíl od jiné části své vlastní generace nesledovali nějaký kolektivistický společný program podložený i konkrétní stranickou a politickou ideologií, ale hledali to, co je spojuje jako tvůrčí osobnosti. Ukázalo se, že tímto spojením je návrat k lidskosti, ke konkrétním projevům člověka, k tomu, co Václav Černý v úvodu k almanachu pojmenuje jako hledání člověka z „bezprostředních dat lidskosti“.

MODERNÍ POEZIE DO ŠKOL

JIŘÍ ORTEN: OHNICE

Tyto tendence pokračují v celé generaci i v díle Ortenově a jsou pak velice dobře vidět v prohlášeních vůdčí osobnosti této části básnické generace, Kamila Bednáře, a v jeho *Slova k mladým* (1940). Zde se formuluje to, co ve své poezii hledá i Jiří Orten: materializovaná společnost, uvízlá a zamilovaná do dogmatu materialistického a marxistického, ztratila schopnost prožívat, pojmenovávat a vnímat základní lidské prožitky, mezi které patří i vztah k Bohu, je tedy třeba znovu hledat a nalézat „člověka nahého“, tedy vydaného své lidskosti a vztahům ve světě bez ideologické materialistické mřížky a předpojatosti. To vše je u Ortena ještě podepřeno tím, že je, díky svému židovskému původu, vyloučen ze společnosti a velmi tím trpí, jak píše Jiří Brabec V akademických *Dějínách české literatury IV*: „Konkrétní historická situace, v níž se mladí básníci octli, zejména básníci, které rasové zákony vykázaly na sám okraj společnosti, odhalila v celé tragičnosti dilema mezi nemožností seberealizace v sociální rovině a možností sebeuskutečnění v plánu básně. Existenciální mezní situace se staly v jejich životě čímsi trvalým, krutá absurdita sociální reality se stala nedílnou součástí jejich bytí – tyto skutečnosti u některých autorů jen posílily nerozpolcené, jednoznačné a ničím neoslabené směřování k tvorbě celistvé tvůrčí osobnosti a k integritě básnického světa, který není výrazem romantického úniku, ale představuje jediné možnou aktivní realizaci subjektu.“ (Praha, 1994, s. 467.)

Ortenova poezie k sobě dodnes poutá především pro svou celistvost; jako kdyby v sobě spojovala dvě polohy poezie, které obvykle vnímáme jako nesouměřitelné a protichůdné: na jedné straně citovost a schopnost obrazného, barevného i tvarového vidění, které „dobarvuje“ a zabarvuje náš svět, ten šedivý svět, v němž žijeme. Na straně druhé pak reflexe a prožitek setkání s něčím, co člověka bytostně přesahuje, co mu dává zakoušet pocit sounáležitosti s těmi druhými, jak to výstižně popsal znova Jiří Brabec: „U Ortena nikdy nedošlo k rozpadu jednoty smyslového přístupu a reflexe, každá báseň je konkrétním osudovým podobenstvím bezbranného subjektu, dychtícího, čekajícího, odevzdaného, ale zároveň zrazeného, zraňovaného a ztrácejícího svou dětskou důvěřivost. Báseň je u Ortena budována jako imaginární časoprostor, jehož vnitřní vztahy, pevně vzájemně propojené, jsou vytvářeny z reálných i snových prvků, ze smyslových dojmů, z důvěrně zřených konkrétních jevů i z obrazů duchovních procesů.“ (1994, s. 468.)

Báseň OHNICE je ukázkou všech výše zmiňovaných postupů. Na jedné straně je vedena silným milostným prožitkem, který se projevuje tradičními básnickými prostředky, zejména invokací a nervními, prudkými oslovováními. Na straně druhé je tento zážitek napojen, prohlouben na rovinu obecnou, je v kontrastu s prostorem, který má blízko ke katastrofě: „Jsou Boží, všeho jsou, jsou jako země, ničí,/ kde holá bída

MODERNÍ POEZIE DO ŠKOL

JIŘÍ ORTEN: OHNICE

vlá z ubohých strnisek./ Čekají na vítr, na jeho dech, jenž fičí,/ a sémě rozfouká jinam, než na písek.“ Právě fakt, že kdesi existuje prostor, v němž jsou věci rozfoukávány „na písek“, připomíná tíživou atmosféru 40. let, z nichž chce básník uniknout, jak ostatně sám píše v deníku: „Ponechali mi, abych miloval sám sebe. Mně však nestačí tato samota!“ Tuto chvíli propasti a smutku však vykupuje jak milostný prožitek, tak obrazy krajiny, která sama jako by vyzařovala boží výkon a boží vnuknutí, je útěšlivá, nadějeplná: „Jsou jako cikánka, z hlíny a ze zlata./ Jsou jako zajíček, jsou pestrá jako brokát,/ jak symfonie trav, hudba, ta devátá.“ V závěru se pak celý obraz propojuje v metafoře ohnice, což je bylina plevelného typu, která na jaře a na podzim působí problémy při pěstování jařin a ozim. Tedy: jakási marná, zbytečná květina, která odčerpává půdu tomu, co je určeno ke spotřebě. Jejím důvodem je však její krása, má čtyřdílné bílé či žluté květy, její semena si dlouho udrží schopnost vyklíčit a roste i v málo úrodných půdách. Tedy: lyrický subjekt je sluhou („ty, jíž jsem sloužil nejvíce“) čehosi přebytečného, nevyužitelného, ale přece krásného. Něčeho, co má své právo na život, i když se v této chvíli zdá, že to neumíme vhodně ekonomicky využít.

Další práce s textem:

Zjistěte co nejvíce o literární skupině Ohnice, jak na vás působí její program?

Je koncept „nahého“ člověka, otevřeného světu se vším svým lidstvím, něčím sympatickým a platným i dnes?

V denících Jiřího Ortena (*Modrá kniha, Žíhaná kniha*) zjistěte víc o tom, jak Orten sám prožíval „vytěsnění“, které byl nucen zakoušet jako občan druhého řádu určený de facto k likvidaci a izolaci.

PRACOVNÍ LIST – VIZUALIZACE

Cíl: Básně se neodehrávají ve vzduchoprázdnu. Tato báseň může pomoci ukázat, že i pro pochopení lyrického textu je dobré si připomenout dobový historický kontext. Že básně jsou také jakousi zprávou o době svého vzniku a vztahu svého tvůrce k ní a že básníci velmi často dokážou předjímat. Díky své zjitřelé citlivosti vidí a pojmenovávají nebezpečí ve společnosti ještě dříve, než tato propuknou jako choroba. Zároveň ale jsou dobré básně i překročením tohoto svého kontextu, kromě dobových souvislostí nabízejí vždy i cosi navíc, nějaký záchytný bod, východisko, které je přenosné z epochy na epochu, a díky tomu adekvátně mluví i k nám. Nebo mluvit mohou, pokud jim to umožníme a dovolíme.

Báseň *Ohnice* má svou velice zpěvnou melodii, která je podtržena i rytmem, jaký je? (Jde o poměrně přesně dodržovaný daktylotrochej: „**VE**deš mne **PO** lukách, ten **ŠÍP** mne **NE**poraní./ **VY**létne **DO** výše, **DO** předa**LE**kých **VÝ**šek,/ kde **PLU**jí **O**bláčky. **O**blé a **PL**né **STR**ání/ **OD**kvetlých **PAM**pe**LI**šek.“ V první části sloky dominuje daktyl, v druhé polovině zase trochej. Znova zde lze zdůraznit, že čeština, na rozdíl od řady jiných jazyků, ze slovanských např. ruština, nemá pohyblivý přízvuk, a díky tomu jsou pravidelné i ty verše, v nichž ne ve všech stopách jsou těžké doby obsazeny přízvuknými slabikami, ale rozhodující je celkové vyznění.)

Zároveň je podepřena i rýmem, jaké je jeho schéma a jak se projevuje ve významovém pohybu básně? (Jde o tradiční schéma střídavého rýmu AB, zde slouží často k propojování „vysokého“ a „nízkého“, konkrétního a obecného, zároveň výpověď člení i na jednotlivé obsahové celky.)

Jak zde funguje barevná metaforika? (Žlutá barva tu má hned několik podob: jednak je to zlato, jednak ale též písek, tedy od čehosi vznešeného až po pustinu. Bílá barva je „rozprostřena“ po básni daleko méně výrazně, nebo přesněji doslovně. Je ukryta v oblacích a dále jednak ve chmýří pampelišek, jednak v okvěti ohnice polní. Třetí dominantní barvou je barva zelená, ať už zeleň luk, pozdního léta či začínajícího podzimu, nebo brčálová zeleň brokátu.)

Jaký význam zde nese motiv provázku/niti? Připomeňte si mýtus o Ariadnině niti. (Opět je možno pracovat s celou řadou asociací, zdůraznil bych ale onu propojenost obou subjektů v milostné situaci.)

MODERNÍ POEZIE DO ŠKOL

JIŘÍ ORTEN: OHNICE

Proč se básnický subjekt vydává do krajiny? (Zde právě funguje, domnívám se, krajina jako bezpečný a čistý kontrast ke světu města, ušpiněnému a pochroumanému v tomto případě říšskými zákony a rozpínající se fašistickou ideologií, která z prostoru města dělá prostor k nedýchání, prostor-písek, pustinu.)

Jak lze znázornit onu „obláčky, oblé a plné strání / odkvetlých pampelišek“? (Ve vizualizaci předcházejí mluvenému slovu jako jakýsi cíl, ale barevně a tvarově ukazují právě na onu propojenost světa nahoře a dole: nebe s oblaky a nebe koncentrované do chmýří pampelišek.)

Jaký smysl má detail na konec provázku/niti? (Opět se otevírá celé pole představ a obrazů, zde může právě symbolizovat onu podstatnou marnost. Tak jako ohnice polní se zdá být zbytečnou uprostřed polí s obilím, jeví se v době Druhé světové války marná i touha židovského mladíka milovat. Ovšem ona marná není, je jen pro pohůnky a mocné zbytečná, neefektivní, málem zakázaná, ovšem pro lidskou bytost, pro subjekt a zcela jistě pro subjekt lyrický je jedinou možností k životu. Proto se vydává dál, na konec nemyslí.)

Jak na vás působí závěrečný obraz? (Motiv splynutí, v básni nedořečený a jen naznačený, je tu, myslím, důmyslně a ústrojně dopovězen, zde zcela v intencích textu, i když na samé hranici interpretace. Zcela v duchu verše: „Hořím, jsem v plameni, uhas mne, rány zavaž“, který je jakýmsi osobním, vyhoceným vystoupením ze sebe sama k druhému.)

Napadají vás způsoby, jak by se ve vizualizaci a vůbec v interpretaci básně dala zohlednit dobová realita? Čím do básně vstupuje?

Ukazuje se tedy, že poezie má i tuto svou schopnost být utěšitelkou a ochranitelkou člověka zraňovaného a raněného. A tak se k ní může utíkat každý, koho zrovna trápí pocit vyhoštěnosti a opuštěnosti, lze gestem psaní, stejně jako gestem čtení vystoupit z pustiny písku do luk, lze se přimknout ke zdánlivě banálním a zbytečným věcem, a zachovat tak svou identitu a důstojnost